

УДК 130.2+329.17:130.2(477)

**СТЕПОВА ЕЛЛАДА: АНТИЧНІ ФІЛОСОФСЬКІ
ВЧЕННЯ У ПІВНІЧНІЙ ПОНТИДІ**

А.О. Сошніков, доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ХНУВС.

У статті досліджується становлення оригінальних філософських концепцій на українських теренах в добу античності. В цей час територія України була вкрита давньогрецькими колоніями, які доходили аж до Ворскли і акумулювали культуру і духовність народів Еллади та Скіфії. Очевидно, йдеться не лише про інтеграцію відповідних цінностей, а й про певний культурний синкретизм, який виразно простежуються у філософії, поезії, риторичі, художніх творах та витворах мистецтва, містобудівництві, сільському господарстві та військовій справі. Аналізується філософська діяльність Анахарсіса Скіфського, Біона Борісфеніта та Сфера Боспорянина, творчість яких розглядається крізь призму полілогу ідей Великої Скіфії та Великої Греції. Філософські вчення вихідців з Північного Причорномор'я відрізняються як зв'язком з загальними тенденціями свого часу так і різнобічністю й оригінальністю. Це пов'язано з їх маргінальним становищем, перебуванням на межі культур, в епіцентрі культурних синтезів.

Ключові слова: еллінська і скіфська культури, творчий полілог, синтетичність, українська філософська традиція.

Постановка проблеми. Віддавна включала Північний Понт до обширів Ойкумени давньогрецька культура. Український поет і публіцист Євген Маланюк констатує: «Наша земля протягом довгих століть належала до кругу античної культури Еллади – родовища пізнішої культури Риму і Європейського Заходу. В цей факт варто вдумуватися частіше і глибше Наша земля, отже, знаходилася у крузі великої, в своїм універсалізмі, неперевершеної, властиво, єдиної культури, до якої належав стародавній світ із якого частини, варіанту, відтворилася геть пізніше західна культура..., все те, що нині називаємо європейською культурою» [6, с. 11-12] У своїх віршах він йменує Україну «Степовою Елладою»:

І ось встає із піни Понту
Над хвиль розгойданим свічадом
Співуча мрія горизонту –
Співуча степова Еллада [7, с. 117].

Велика Греція і Велика Скіфія перебували у відчутному духовному зв'язку, спираючись як на власні, так і на сприйняті ціннісно-сміслові

системи. Так, у скіфській міфології виразно простежується давньогрецькі впливи, зокрема у легенді про походження скіфів від Геракла, сина Зевса, і Гестії, доньки Борисфена-Дніпра. Нарешті, значна територія України була вкрита давньогрецькими колоніями, які доходили аж до Ворскли, і акумулювали культуру і духовність обох народів. Очевидно, йдеться не лише про інтеграцію відповідних цінностей, а й про певний синкретизм, самоцінність культури таких міст та їх людності, які простежуються у філософії, поезії, риторичі, художніх творах та витворах мистецтва, містобудівництві, сільському господарстві та військовій справі тощо, створених вихідцями з цих міст.

Метою даної статті є аналіз філософської спадщини тих античних мислителів, що походили з території теперішньої України, які стояли біля витоків загальноєвропейської філософської традиції, аби обґрунтувати твердження, що українську філософську думку немає вагомих підстав «обрізати» тими світоглядними ідеями і процесами що започаткувалися нібито виключно за часів Київської Русі.

Виклад основного матеріалу. Попри віддаленість тих земель та їхньої людності історична доля поєднала еллінський та скіфський світи. І ознаки цього трапляються то там, то там. Шедеври скіфського мистецтва. Наприклад, пектораль із Товстої Могили, гребінець із кургану Солоха чи амфора з Чорномлика, мають виразні ознаки витворів еллінських майстрів, а до напівлегендарних давньогрецьких мудреців належав Один, скіф за походженням, Анахарсіс (Ἀναχάρσις / Αναχουρσις) (остання чверть VII — середина VI століття до н. е.) — син скіфського царя та еллінки. Відомо, що Анахарсіс подорожував Елладаю. Так, Геродот свідчить, що «Анахарсію об'їздив колись більшу частину світу. Під час своїх подорожей він набрався багато мудрості, а потім повернувся до своєї країни, до Скіфії» [2, с. 197]. Враження від цієї подорожі лягли в основу його поеми із 800 рядків, в яких мудрець порівнював скіфські та еллінські звичаї як у мирному житті, так і на війні [3, с. 85]. Наприклад, ринок справив на скіфа сильне враження як «місце, умисно призначене, щоб обдурювати і обкрадати один одного» [3, 87]. Неодноразово Анахарсіс критично відгукувався про поведінку еллінів на бенкетах. Так. Коли його запитали, «чи є у скіфів флейтистки», він відповів: «немає навіть винограду» [3, с. 87]. Скіфський мудрець неодноразово засуджував пияцтво. Так, коли його запитали, «як не стати п'яницею», він відповів: мати перед очима п'яницю у всій його брутальності» [3, с. 87].

Осмилення Анахарсісом парадоксів античної цивілізації одночасно слугує важливим свідомством особливостей світоглядно-філософських поглядів давніх степових мешканців античного Північного Причорномор'я. Принцип задоволення малим, даним природою, відсутність заздрості до інших людей — найважливіші риси світогляду Анахарсіса. Його філософування

асоціюється в культурній пам'яті еллінів з часом заспокійливим ясним спогляданням оточуючого світу та розумом, що прагнув до вигадки, роздумів, універсалізації думки й перших критичних зауважень. Міркування Анахарсіса специфічні чіткістю зображення подій, фактологічністю, відсутністю риторично-ораторських прикрас. Усі життєві теми, яких торкався Анахарсіс, підказані власним досвідом і винесені із власних випробувань. Його цікавить передусім суть і значущість дії, її підстави, мета, її спосіб і процес реалізації, результат як прямий і очевидний доказ правдивості й справедливості поглядів і оцінок. Після повернення в Скіфію Анахарсіса у Гілеї убив рідний брат – цар Савлій. За свідченням Геродота, «він загинув через те, що він відвідав Елладу і справляв іноземні звичаї» [2, 197]. Нашадки Анахарсіса оселилися у грецькій Ольвії (Ὀλβία – «щаслива») – найважливіша грецька колонія в Нижньому Побужжі, в Дельті Гіпаніса (Буга) та Борисфена (Дніпра). Серед тамтешніх епіграфічних пам'яток відоме графіті першої половини VI ст. до н.е., яке пов'язує з сином Анахарсіса, а саме грец.: «Ἀναπέρρης Ἀναχουρσῶ Σκ[ο]λότη[ς] Ἀπ[ό]λλωνι Βορηῖ μέλι πατρ[ῶιον ἀνέθηκεν]» – укр.: «Анаперр Анахірсів Сколот Аполлону Борею мед батьківський посвятив» [1, с. 138]. За припущеннями істориків, до греків тут існувало невелике скіфське поселення. Про це свідчать археологічні знахідки липневого посуду, бронзових дзеркал та прикрас у звіриному стилі, притаманних скіфам. Греки, заклавши місто у VI ст. до н.е., були поступово асимільовані місцевим населенням: через деякий час вони почали розмовляти на суміші грецької та скіфської мов і носити скіфський одяг.

У першій половині III ст. до н. е. один з мешканців Ольвії, Біон Борисфеніт (Βίων ο Βορυσθενίτης себто, «Дніпровський»), став навіть відомим в сучасному йому елліністичному світі філософом. Походив він з люмпенізованого середовища, вів життя мандрівного проповідника й звертався зі своїми дотепними промовами до моряків, гетер, рабів, ремісників. Його вдача була дуже театральною: називав речі власними, нерідко надто брутальними іменами, квапив з всього на світі, навіть з Гомера (цього поета в Ольвії вшановували як бога), іноді любив напускати туману. Саме Біон вважається автором жанру діатриби: це – щось проміжне між доповіддю та діалогом, популярна проповідь на актуальну моральну тему з інтонаціями невимушеності, елементами імпровізації – але за уявною недбалістю тут криються жорсткі прийоми риторики, тільки у незвичних, «простолюдних» шатах. Біонові присвячені красномовні рядки із поеми Ліни Костенко «Скіфська Одисея»:

Були й раби. Рабами торгували
І середних філософи бували.
Наприклад, Біон був Бористеніт,
Котрий любив на площі гомоніть.
І він був раб, і батько був рабом,

І довелось нелегко їм обом.
В порту почавши із соління риби,
Він був засновник жанру діатриби [4, с. 75].

Інший виходець з Північної Понтиди – Сфер (Борисфеніт чи Боспоряннин) є автором 36 книжок, проте, жодна з них до нас не дійшла, хоча назви їх відомі – «Про мир» (2 книги), «Про основи», «Про насіння», «Про випадок», «Про найменше», «Про атоми та образи», «Про органи почуття», «Про Геракліта» (5 бесід), «Про побудову етики», «Про належне», «Про пробудження», «Про пристрасті» (2 книги), «Про царську владу», «Про спартанський державний устрій», «Про Лікурга та Сократа» (3 книги), «Про закон», «Про гадання», «Розмови про любов», «Про еретрейських філософів», «Про подібне», «Про визначення», «Про оволодіння», «Про протиріччя» (3 книги), «Про міркування», «Про багатство», «Про славу», «Про смерть», «Посібник з діалектики» (в 2-х книгах), «Про присудок», «Про двозначності», «Листи» [3, с. 299]. З цих назв видно, що Сфер – різнобічний мислитель. Він відомий і як активний громадський діяч, ідейний натхненник аграрної реформи у Спарті. В цьому контексті є цікавим наступне спостереження Юрія Липи: «Вияв характеру української психе – це нахил до будови суспільної утопії. Там знайдемо таку гелленську рису, нічим не обмежену віру в переродження одиниці шляхом навчання і на підставі краси льогічної системи. Знайдемо серед українців утопії в часах боспорського царства (спроба філософів запровадити устрій Спарті) [5, с. 189-190]».

Висновки. Отже, філософські вчення мислителів вихідців з Північного Причорномор'я відрізняються як зв'язком з загальними тенденціями свого часу так і різнобічністю й оригінальністю. Це пов'язано з їх маргінальним становищем, перебуванням на межі культур, в епіцентрі культурних синтезів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов Ю.Г. Граффити из святилища Аполлона на западном теменосе Ольвии / Ю.Г. Виноградов, А.С. Русяева // Херсонесский сборник. – 2001 – №11. – С. 134-143.
2. Геродот. Історії / Геродот; ред. П.П. Толочко [та ін.]; АН України. Ін-т археології. – К.: Наукова думка, 1993. – 575 с.
3. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский; под ред. А.Ф. Лосева; АН СССР. Ин-т философии. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
4. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
5. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Нью-Йорк: Говерля, 1953. – 1953. – 308 с.
6. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – Нью-Йорк: Український Народний Університет; Організація Оборони Чотирьох Свобід України; спілка Української молоді Америки, 1954. – 81 с.

7. Маланюк Є. Поезія в одному томі / Є. Маланюк. — Нью-Йорк : українська Вільна Академія Наук, 1954. — 314 с.

СТЕПНАЯ ЭЛЛАДА: АНТИЧНЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ УЧЕНИЯ В СЕВЕРНОЙ ПОНТИДЕ

А.А. Сошников

В статье исследуется становление оригинальных философских концепций на украинской территории в эпоху античности. В это время территория Украины была покрыта древнегреческими колониями, которые доходили до Ворсклы и аккумулировали культуру и духовность народов Эллады и Скифии. Очевидно, речь идет не только об интеграции соответствующих ценностей, но и об определенном культурном синкретизме, который четко наблюдается в философии, поэзии, риторике, художественных произведениях и произведениях искусства, градостроительстве, сельском хозяйстве и военном деле. Анализируется философская деятельность Анахарсиса Скифского, Биона Борисфенита и Сфера Боспорянина, творчество которых рассматривается сквозь призму полилога идей Великой Скифии и Великой Греции. Философские учения выходцев из Северного Причерноморья отличаются как связью с общими тенденциями своего времени, так и своей разносторонностью и оригинальностью. Это связано с их маргинальным положением, пребыванием на грани культур, в эпицентре культурных синтезов.

Ключевые слова: эллинская и скифская культуры, творческий полилог, синтетичность, украинская философская традиция.

STEPPE HELLAS: ANTIQUE PHILOSOPHICAL DOCTRINE NORTH PONTIDA

A.A. Soshnikov

The article investigates the emergence of original philosophical concepts on Ukrainian territory in antiquity. At that time, the territory of Ukraine was covered with ancient Greek colony that reached Vorskla and accumulated culture and spirituality of the peoples of Greece and Scythia. Obviously, it's not just about the integration of the relevant values, but also of a certain cultural syncretism, which is clearly observed in philosophy, poetry, rhetoric, literary works and works of art, urban planning, agriculture and military affairs. The philosophical activity of Anacharsis the Scythian, Bion Borisfenita and Scope Bosporyanina whose work is seen through the prism of ideas polylogue Great Scythia and Magna Grecia. The philosophical doctrine of natives of the Northern Black Sea as a different relationship with the general tendencies of his time, and his versatility and originality. This is due to their marginalized position, stay on the edge of crops, in the epicenter of cultural synthesis.

Keywords: Hellenic and Scythian culture, creativity polylogue, syncretical, Ukrainian philosophical tradition.